

Тарас ГРИНЕВИЧ,

orcid.org/0000-0001-6018-6140

кандидат історичних наук, старший викладач Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»
(Україна, Львів) taras.gr.mail@gmail.com

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ДОВКОЛА ВПРОВАДЖЕННЯ ЦЕРКОВНОЇ УНІЇ У КІНЦІ XVI – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ. В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ ПЕРІОДУ II РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

У статті аналізуються висвітлення боротьби між православною, католицькою та уніатською церквами довкола процесу впровадження Берестейської церковної унії 1596 року у працях польських істориків міжвоєнного періоду, зокрема ролі в боротьбі проти запровадження унії князя Костянтина Василя Острозького. Аналізуються особливості інтерпретації вченими наслідків Берестейської унії. Великого значення історики надавали процесу боротьби православної церкви за відновлення свого легального статусу в Речі Посполитій, а також міжнародній політиці та втручання козацтва у цей процес. Висновки польських вчених часто були зумовлені їх прихильністю до Східної або Західної історіографічної орієнтації. На них також часто впливали політичні ідеології Націонал-демократичного руху або політичного табору санації.

Ключові слова: Берестейська церковна унія, католицизм, православ'я, Річ Посполита.

Taras HRYNEVYCH,

Ph D. (History), Lviv Professor of the Institute of Entrepreneurship and Advanced Technologies, National University «Lviv Polytechnic»
(Ukraine, Lviv) taras.gr.mail@gmail.com

PROBLEMS OF FIGHTING ON THE IMPLEMENTATION THE CHURCH UNION IN THE END OF THE XVI – THE FERST HALF OF THE XVII CENTURY IN THE INTERPRETATIONS POLISH HISTORIANS OF THE II RZECZPOSPOLITA

The article analyzes the coverage of the events of the struggle of the Orthodox, Catholic and Uniate Churches around the process of the introduction of the Berestia Church Union of 1596 into the works of Polish historians of the interwar period. The historians paid much attention to the role of the Duke Konstantyn Wasyl Ostrozkyi in the struggle against the introduction of the union. The peculiarities of interpretation by scientists of the consequences of the Berestia (Brest) Union are analyzed. Historians attached great importance to the process of the struggle of the Orthodox Church for the restoration of its legal status in the Rzeczpospolita. Scientists pay much attention to the international policy and the Cossack intervention in this process. The conclusions of Polish scholars were often due to their attachment to the Eastern or Western historiographical orientation. They were also often influenced by the political ideologies of the National Democratic Movement or the sanative political camp.

In the problems of relations among the Orthodox, Catholics and Uniates, the researchers tried to find the reasons for the difficulties in establishing of the unity of peoples in accordance with the idea of the Jagiellonian Unia. In the relationship between the authorities and the Orthodox Church, the scientists wanted to find examples of building relationships of peoples on the basis of the principles of harmony, tolerance and understanding. In the confrontation of the Orthodoxy and Catholicism, one of the main reasons for the formation of the ethnic conflict between the Poles and Ukrainians was seen, which often took bloody forms and greatly affected the relations between the two peoples. Scientists increasingly sought to find the reasons for the religious conflict in the intervention of foreign countries, who, through their intrigues, tried to split society and thus weaken Rzeczpospolita. Another reason for the confrontation between Orthodoxy and Catholicism, the researchers saw in an inconsistency in the conduct of the Brest Church Union. Its weak support by the authorities and the Catholic Church, in the opinion of many historians, ruined not only the possibility of a cultural merger of the Polish and Ukrainian peoples, but also the Jagiellonian Principles of Religious Tolerance. In the end, this became one of the main reasons for the ever growing aggravation of public confrontation in the Ukrainian lands.

Key words: Berestia (Brest) Church Union (Unia), Catholicism, Orthodoxy, Rzeczpospolita.

Постановка проблеми. В сучасних історичній науці спостерігається зростання інтересу до вивчення історичної свідомості та пам'яті народів, особливостей формування історичних міфів та стереотипів. Значною мірою такі зацікавлення породжені потребою постійного переосмислення історичного досвіду і сформованих на його основі історіографічних концепцій у динамічно змінюваних суспільно-політичних реаліях. Необхідним сьогодні постає вироблення нових моделей відносин із сусідніми народами та переоцінки усталених образів у їх сприйнятті. Тому неабиякої ваги у сучасній українській науці набувають полоністичні дослідження, зосереджені на широкому спектрі проблем минулого і сучасного польського народу. Особливе місце в сучасній українській полоністиці посідає вивчення польських візій міжконфесійних відносин у Речі Посполитій та Україні зокрема. Важливе місце тут посідає і проблема Берестейської церковної унії та боротьби довкола її впровадження. Саме релігійні процеси відігравали ключову роль у національній та культурній самоідентифікації народів у середньовіччі та ранньому новому часі. Тому їх вивчення має особливо важливе значення для розуміння усіх етнічних та суспільних процесів, що відбувалися у цей період у середовищі українського народу. Натомість дослідження їх інтерпретації істориками дає змогу побачити еволюцію поглядів на минуле, які часто були призмою, через яку спостерігалось сучасне життя. Зокрема, концепції польських істориків часто є відображенням візій польського народу на польсько-українські відносини та на весь український народ.

Аналіз досліджень. У сучасній науковій літературі дедалі більше уваги присвячується вивченню історіографічної спадщини іноземних істориків, що займалися дослідженнями історичної україніки. Історіографію Берестейської унії серед українських істориків зокрема вивчає С. Біла. Між іншими, їй належать статті, присвячені вивченню унійних процесів польськими істориками другої половини ХХ ст. (Біла, 1998) Також вона аналізувала праці і міжвоєнних польських істориків, але лише присвячені унійним процесам у західних єпархіях Київської митрополії (Біла, 2008). У своїх дослідженнях Берестейської унії до історіографічних проблем зверталися о. Б. Гудзяк (Гудзяк, 1990) та Л. Тимошенко. Окремо слід відзначити історіографічні дослідження польських вчених. Серед них чільне місце посідає праця Тереси Хинчевської-Хеннель, яка провела ґрунтовне комплексне вивчення Берестейської унії в польській історіографії (Chynczewska-Hennel, 1996). Також історіографія унії входить до кола інтересів польського дослідника М. Козловскі (Koziowski, 2014). Але слід відзначити, що у сучасній українській історичній науці проблема інтерпретацій боротьби довкола церковної унії, висвітленої у міжвоєнній польській історичній науці, показана недостатньо.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей наукових інтерпретацій польськими істориками міжвоєнного періоду історії боротьби у суспільстві Речі Посполитої, пов'язаної із процесом впровадження у життя церковної унії в кінці XVI – першій половині XVII ст.

Виклад основного матеріалу. У концепціях польських істориків міжвоєнного часу велику роль відігравала Ягеллонська унія, яку бачили не лише політичним об'єднанням народів Центральної та Східної Європи у спільній державі, але й їх злиттям в єдину націю Речі Посполитої з однаковим суспільним устроєм і культурою. Головною умовою, що забезпечувала би єдність такого утворення, мала стати спільність релігії. Саме релігійна єдність логічно бачилася вченими основним фактором, що забезпечував суспільну злагоду та зміцнював внутрішні зв'язки народу в період раннього нового часу. В цю епоху історії релігія також становила основу національної самоідентифікації. Так, для польського народу одну з ключових ролей у самоусвідомленні своєї національної ідентичності в усі періоди його існування відігравало сповідування католицького віровизнання, що відображалось в особливій формулі «поляк – католик». Саме тому в єдиній державі, де поляки мали відігравати провідну роль, католицькій церкві відводилося ключове місце. Ягеллонська ідея єдності народів могла повністю реалізуватись лише через їх релігійне об'єднання. Тому справа церковної унії бачилася польськими дослідниками однією з основ усього процесу уній між польським, литовським та руським народами. З іншого боку, науковці звертали значну увагу на історію самого православ'я у XVI – першій половині XVII ст., з яким вони пов'язували формування основ національної ідентичності українського народу.

Виходячи із таких позицій, польські вчені багато своєї уваги присвятили дослідженням стосунків між православ'ям та католицтвом у Речі Посполитій. Зокрема, розглядаючи проблему міжконфесійних відносин крізь призму постулатів Ягеллонської ідеї, вони зосереджувались на проблемах налагодження порозуміння між представниками обох віровизнань, здійснених представниками влади. Королівська влада, а також світські та церковні можновладці спробували реалізувати цей план через проведення церковної унії на соборі у Бересті (1596). Втім із самого початку такі намагання зіткнулися з низкою перешкод. Чи не основними серед них польські дослідники бачили особисті амбіції окремих впливових осіб. Так одну із вирішальних ролей в унійних процесах історики відводили особі князя Костянтина Василя Острозького як найбільшого православного магната та керівника усього православного шляхетського стану, що небагом очолив боротьбу проти унії.

В. Конопчинський наголошував, що саме Костянтин Острозький був головною особою, що «пригальмувала» унійний процес. Дослідник уважав непоступливість католицької сторони основною можливою причиною переходу князя на ворожі унії позиції. Сам же він початково представляв проект унії, в якому «визначались деякі політично–релігійні постулати протестантів» (Konopczycski, 1936: 191). А. Брюкнер стверджував, що відступ Острозького від унії був зумовлений втратою ним керівництва над процесом об'єднання церков (Bruckner, 1930: 361). Тому, через образу власної гордості, князь вдався до укладення «протиприродного» союзу із протестантами задля боротьби з католицтвом. З цієї метою протестантські діячі від імені православних писали полемічні твори, спрямовані проти унії.

Натомість у сучасній польській історичній науці з'явився інший погляд. Так, дослідник діяльності Костянтина Острозького Т. Кемпа висунув твердження, що князь відступив від ідеї унії, втрапивши надію у можливість з її допомогою реформувати східну церкву та «вилікувати» її моральний занепад. Його також не задовольняв половинчастий характер унії (Kempa, 1997: 135).

Зі свого боку, О. Халецький відзначав роль українського населення у боротьбі проти унії. Адже саме у його середовищі наступила радикальна зміна у поглядах на унію багатьох видатних духовних та світських діячів, збереглися рештки православної церковної ієрархії та оформилась магнатська і козацька опозиція (Halecki, 1935: 319). О. Халецький відзначив вагомість церковної унії для етнічних процесів у Центральній та Східній Європі. Вчений вважав, що саме релігійна полеміка довкола унії була одним з основних чинників «для формування поняття національності на руських теренах Речі Посполитої» (Halecki, 1935: 312). Я. Воліньський наголошував, що справа церковної унії виходила на теренах Речі Посполитої поза рамки лише релігійного життя і набирала першорядного значення для «становлення внутрішньої загальнодержавної єдності» (Wolicki, 1936: 44–45).

Натомість А. Брюкнер зауважував, що унія не виконала свого головного завдання – не відвернула процесу асиміляції руської шляхти, що масово переходила не на унію, а все ж у католицтво, та втрачала свої національні культурні характеристики (Bruckner, 1930: 364). Стримано ставився до переваг церковної унії В. Собеський, ствержуючи, що для Польщі вона не принесла якихось позитивних наслідків. Дослідник надавав перевагу соціальним чинникам у розвитку польського суспільства та вважав, що релігійний фактор мав другорядний вплив на його перебіг. Унія, на думку історика, не могла пожвавити поширення польської культури, що як культура вищих верств суспільства і так активно запозичувалась руською шляхтою незалежно від її віросповідання. Натомість польські селяни, що переселялись на українські землі, все асимілювалися у місцевому руському селянському середовищі (Sobieski, 1938: 201). К. Левіцький взагалі називав унію «непродуманою затією», якій не допомогли навіть сприяння зі сторони влади, судові процеси і утиски проти православних ієрархів та активні заходи Іпатія Потія (Lewicki, 1934: 11).

М. Бобжинський наголошував, що унія не виконала завдання релігійного об'єднання, а навпаки, привнесла розкол у руське суспільство та вороже налаштувала щодо Польщі населення, котре залишилося вірним православ'ю (Bobrzycski, 1927: 131). Подібно і А. Шельонговський вважав, що унія не лише не принесла релігійної єдності між церквами Речі Посполитої, але ще й поглибила релігійну боротьбу на її теренах. «До боротьби протестантів з католиками, – як

зазначав вчений, – приєдналась нова боротьба унії з дизунією, а поруч із католицьким табором утворився новий великий табір дисидентів» (Szelągowski, 1936: 11). Такий союз протестантів та православних, зазначав дослідник, оформився на з'їзді 1599 р. у Вільні, де вони вирішили взаємно підтримувати себе на сеймах та спільно висувати вимоги до влади щодо своїх прав. А. Брюкнер наголошував на тому, що саме унія внесла розкол у руське суспільство. Дослідник, спираючись на свідчення сучасників подій, зазначав, що вона призвела до конфлікту з козацтвом, котре, таким чином, отримало шанс взяти на своє озброєння гасла оборони релігії.

Із подібними висновками погоджується і сучасна польська історична наука. Так, Г. Дилонгова відзначала, що до протистояння за маєтки, яке велось між католицькою та православною церквами, була долучена ще і боротьба за саме існування православ'я (Dylagowa, 1996: 14). Натомість М. Дроздовський акцентував на ролі ідеї боротьби з унією у консолідації усіх незадоволених суспільними проблемами в Україні сил довкола козацтва (Drozdowski, 2008: 76).

В. Конопчинський наголошував, що справу церковної унії почала руйнувати не лише православна, але й католицька сторона. Він зазначав, що у відповідь на спротив «дизунітів» на чолі з Острозьким «католики з державницьких інтересів не допустили уніатських єпископів до сенату» (Konopczyński, 1936: 191). Це певною мірою дискримінувало і самих уніатів. «Становий егоїзм» призвів до непопулярності уніатства, як серед магнатів та шляхти, що бажали переходити у католицтво, так і серед міщан та селян, де воно не було проповідуване та поширюване. Значною мірою, як зазначав Конопчинський, «забагато будовано на поверховній «єдності Божої Церкви», але замало пам'ятали про єдність національної культури» (Konopczyński, 1936: 192).

А. Брюкнер вважав, що справу унії занапастила сама католицька сторона, зокрема польське духовенство, що, на відміну від Апостольської столиці, у своїй більшості було до неї налаштоване вороже. Уніатам було відмовлено в обіцяних місцях у сенаті та залишено без підтримки держави. З часів же Владислава IV влада, що сподівалась залагодити конфлікт із православними, навіть була до них вороже налаштована. Сама ж греко-католицька церква потроху занепадала через недостатній освітній рівень та відступала від активного опору перед православ'ям та католицтвом (Bruckner, 1931: 1106). К. Левіцький зараховував до головних причин поразки унійного процесу те, що «унію та уніатів підвели надії на підтримку їх домагань із сторони римо-католицького духовенства» (Lewicki, 1934: 4). Вчений зазначав, що ставлення католицьких священнослужителів до греко-католиків нерідко межувало із ворожим неприйняттям та прирівнюванням їх до «схизматиків», адже вони часто сприймали унію як перехідне становище до повного злиття з католицтвом і бажали лише прискорити його.

Такі погляди суперечили позиціям старшого покоління істориків, що наголошували на значній участі держави у справі впровадження унії. М. Бобжинський стверджував, що об'єднання церков всіма силами підтримував Сигізмунд III, а сама греко-католицька церква користувалася значною допомогою держави у своїй розбудові та зміцненні (Bobrzyski, 1927: 131).

Початки скасування унії Я. Воліньський бачив у «Конституції» 1607 р., що через право надання, яке мала здійснювати до 1596 р. королівська влада щодо православ'я, знову повернулася до такої практики. Таким чином, *de jure* не виголошуючи скасування унії, влада *de facto* визнала існування православної церкви, зазначаючи можливість надання посад та маєтностей її вірним (Wolicki, 1936: 67). Натомість К. Левіцький відзначав факт інтерпретації владою сеймової конституції з позицій визнання єдиною правовою «східною» церквою лише уніатську (Lewicki, 1934: 12).

Головними інспіраторами конфлікту К. Ходиніцький вважав московського царя та Константинопольського патріарха, що був зняряддям у руках турецького султана. Саме вони намагалися використати проблему відродження православ'я для розпалювання релігійного конфлікту та ослаблення таким способом Речі Посполитої. Дослідник припускав, що патріарх Теофан у всіх своїх заходах в часі перебування у Києві діяв під впливом московського патріарха Філарета (Chodyncki, 1934: 558). Сам же акт відновлення київської православної митрополії відбувся лише після отримання звістки про поразку польських військ у битві з турками під Цецоною (Chodyncki, 1934: 428–429). Ще одним свідченням порозуміння патріарха з Москвою було приведення козаків до присяги ніколи не воювати проти московської держави.

Як зазначав Я. Воліньський, до звернення православної церкви під опіку інших держав підштовхувала сама влада Речі Посполитої своєю непослідовною політикою. Влада, розуміючи потребу легальної організації православ'я у Речі Посполитій, все ж позбавляла церкву можливостей обсаджувати церковні посади. Тому церковні діячі були змушені звертатись до інших держав, щоб отримати висвяту у свій сан і, таким чином, шукали опори ззовні проти власної держави (Wolicki, 1936: 70). Відновлення православної ієрархії (1620) Я. Воліньський розглядав як акт ворожої до Польщі політики Османської імперії. Новий митрополит та єпископи були висвячені патріархом Теофаном за наказом султана, що у такий спосіб намагався викликати відкритий релігійний конфлікт всередині Речі Посполитої напередодні турецько-польської війни (Wolicki, 1936: 72). Також патріарх мав залучити до протистояння козаків, яких мав підбурити до збройного виступу проти влади під гаслом боротьби за православ'я.

Багато уваги на спроби порозуміння між православною церквою, з одного боку, та католиками і уніатами – з іншого звертав К. Ходиніцький. Дослідник наголошував на значній ролі у цьому процесі Мелетія Смотрицького, що поступово переходив із позицій рішучого борця за православ'я на сторону налагодження церковної унії (Chodyncki, 1934: 449–455). На думку дослідника, такий трансформації церковного діяча сприяв стан занепаду православної церкви у Греції, який він міг побачити під час подорожі. Тому Смотрицький бачив єдину можливість для руського народу, щоб вийти із приниженого становища, в укладенні унії з католицизмом. Але його заклики у цьому напрямі не були підтримані та зазнали осуду на Київському соборі 1628 р.

Він також стверджував, що поворот у політиці влади у справі визнання православної церкви наступив наприкінці життя Сигізмунда III. Так, питання «заспокоєння грецької віри» висувалося вже на сеймах 1631 та 1632 рр. і перебувало у тісному зв'язку з розв'язання козацької проблеми. Так, в 1631 р. коронний гетьман Станіслав Конецьпольський наголошував на важливості урегулювання релігійного питання задля усунення можливого використання гасла боротьби за віру у повстаннях на українських землях. Сам же король остерігався маніпуляції проблемою православ'я як політичним знаряддям у руках Туреччини та Москви. Перед сеймом 1632 р. посли від козаків висунули справу «заспокоєння віри» як головну вимогу до влади. Вони наголошували на фактах утисків духовенства в усіх українських землях і остерігались можливого поширення обмеження релігійних прав і на них. У відповідь на таке звернення король обіцяв «написати до уніатського духовенства листи, щоб йому повідомили, які є причини козацьких скарг та забезпечили, щоб ніхто у майбутньому не потерпав від безправ'я» (Chodyncki, 1934: 540). Особлива нагальність розв'язання цієї проблеми для влади Речі Посполитої полягала у наблизенні війни з Московією. Іншою ж сприятливою для визнання церковної ієрархії обставиною була смерть митрополита Іова Борецького та наступне посилення провладно налаштованої партії серед православного духовенства. К. Левіцький вважав справу визнання православної церкви плодом розумної державницької лінії влади, що ставила інтереси спокою у суспільстві вище потреб самої унії як такої (Lewicki, 1934: 19). З державних інтересів ще король Сигізмунд III намагався опертись на козацтві проти шляхетської опозиції до його військових планів проти Москви у 1631 р. На думку В. Томкевича, Владислав IV погодився у 1632 р. на визнання православної церковної ієрархії лише, щоб розірвати союз духовенства та козащини. «Заспокоївши» православ'я, король сподівався позбавити козаків ідейного претексту до повстань. Особливо актуальним це стало з початком нової польсько-московської війни (Tomkiewicz, 1939: 41). Дослідник вказував на позитивні наслідки такого кроку, адже з цього часу духовенство перестало активно підтримувати козаків і зосередилось на внутрішніх церковних справах.

На думку М. Бобжинського після відновлення легального статусу православної церкви та ієрархії, Владислав IV хотів поєднати її з польською державою. Вчений відзначав, що король вступив у порозуміння з Петром Моголою задля розриву українського православ'я з Константинополем і створення окремого патріархату, який згодом мав об'єднатись з греко-католицькою церквою. Але їх плани провалились через спротив папи Урбана VIII, що не дозволило відвернути наростання суспільного конфлікту на Наддніпрянщині (Bobrzynski, 1927: 167). Також В. Собеський наголошував на особливо прихильному ставленні Владислава IV до православ'я і відзначав існування у нього титулу «царя московського». Таке ставлення, а також відновлення

ним православної ієрархії, спричинило гострий конфлікт з Урбаном VIII, що вимагав підтримки унії. Цей конфлікт припинився лише із смертю папи та вступом на апостольський престол прихильного королеві Інокентія X (Sobieski, 1938: 216–217).

Висновки. У проблемах відносин між православними та католиками і уніатами дослідники намагались відшукати причини складнощів налагодження єднання народів згідно з ідеєю Ягеллонської унії. У стосунках влади та православної церкви вчені хотіли знайти приклади побудови взаємовідносин між народами на основі принципів злагоди, толерантності та порозуміння. У протистоянні же православ'я та католицизму бачили одну з основних причин формування міжетнічного конфлікту поляків і українців, що нерідко набирало кровопролитних форм, значною мірою фатально відбившись на відносинах між обома народами. Вчені дедалі частіше намагались відшукати причини релігійного конфлікту у втручанні іноземних держав, що своїми інтригами намагались розколоти суспільство і таким чином ослабити Річ Посполиту. Іншу причину протистояння між православ'ям та католицизмом дослідники бачили у непослідовності при проведенні Берестейської церковної унії. Саме слабка її підтримка владою та католицькою церквою, на думку багатьох істориків, занастала не лише можливість культурного злиття польського та руського народів, але й ягеллонські принципи релігійної толерантності. Це, зрештою, і стало однією із основних причин дедалі більшого загострення суспільного протистояння на українських землях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Біла, 2009 – Біла С. Польська історіографія другої половини XX ст. про політику Речі Посполитою щодо унійних процесів у Львівській та Перемишльській єпархіях // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич: Коло, 2009. Вип. XIII. С. 167–176.

Біла, 2008 – Біла С. Унійні процеси в західних єпархіях Київської митрополії у дослідженнях польських істориків міжвоєнного періоду // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XI – XII. Дрогобич: Коло, 2008. С. 181–188.

Гудзяк, 1990 – Гудзяк Б. Західна історіографія і Берестейська Унія // Богословія, 1990. Т. 54. С. 123–126.

Bobrzyński, 1927 – Bobrzynski M. Dzieje Polski w zarysie. T. 2. Warszawa; Krakow; Lublin; Lodz; Paryz; Poznan; Wilno; Zakopane: Naklad Gebethnera i Wolffa, 1927. 332 s.

Brückner, 1930 – Bruckner A. Dzieje kultury polskiej. T. II. Polska u szczytu potęgi. Krakow: Nakładem Krakowskiej spolki wydawniczej, 1930. 660 s.

Brückner, 1931 – Bruckner A. Tysiąc lat kultury polskiej. T. I. Paris: Księgarnia polska w Paryżu, 1931. 1107 s.

Chodyncki, 1934 – Chodyncki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370 – 1632. Warszawa: Skład Główny Kasa im. Mianowskiego, 1934. 632 s.

Chynczewska-Hennel, 1996 – Chynczewska-Hennel T. Unia brzeska XVII stulecia w polskiej historiografii // Białoruskie Zeszyty Historyczne. 1996. №2(6). S. 31–40.

Dyłałowa, 1998 – Dylałowa H. Unia brzeska. Geneza – dzieje – zagłada // W czterechsetlecie zawarcia Unii Brzeskiej 1596–1996. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Toruniu w dniach 28–29 listopada 1996. Torun: Monisk, 1998. S. 5–24.

Drozdowski, 2008 – Drozdowski M. Religia i Kozaczyzna Zaporoska w Rzeczpospolitej w pierwszej połowie XVII wieku. Warszawa: DiG, 2008. 278 s.

Halecki, 1935 – Halecki O. Dzieje Unji Kościelnej w Wielkim Księstwie Litewskim (do or. 1596) // Pamiętnik VI Powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r. Referaty. S. 311–319.

Halecki, 1926 – Halecki O. Zagadnienia kulturalne w dziejach Unii Jagiellońskiej // Przegląd historyczny. 1926 – 1927. T. 6. S. 396–408.

Kempa, 1997 – Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524 – 1608) wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej. Toruń: Wydawnictwo UMK, 1997. 262 s.

Konopczyński, 1936 – Konopczyński W. Dzieje Polski Nowożytnej. T. I. 1506 – 1648. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa, 1936. 438 s.

Kozłowski, 2014 – Kozłowski M. Unia florencka i unia brzeska w świetle prac Oskara Haleckiego // Oskar Halecki i jego wizja Europy, red. Małgorzata Dąbrowska, t. 2. Warszawa–Łódź: IPN 2014, S. 161–175.

Lewicki, 1934 – Lewicki K. Sprawa Unji Kościoła Wschodniego z Rzymskim w polityce dawnej Rzeczpospolitej. Warszawa: Nakładem Instytutu badań spraw narodowościowych, 1934. 42 s.

- Lewicki, 1933 – Lewicki K. Książce Konstanty Ostrozki a Unja Brzeska 1596 r. Lwów: Nakładem Towarzystwa Naukowego, 1933. 224 s.
- Mironowicz, 1988 – Mironowicz A. Unia brzeska w świetle historiografii. Uwagi o stanie badań // Chrześcijańskim w świetle. Zeszyty OdiSS. 1988. T. 20. № 8/9. S. 161–175.
- Papee, 1896 – Papee F. Dzieje Unii Kościelnej na Rusi. Lwów: Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1896. 54 s.
- Tomkiewicz, 1939 – Tomkiewicz W. Kozaczyzna ukraińska. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1939. 98 s.
- Sobieski, 1938 – Sobieski W. Dzieje Polski. T. 1. Do roku 1696. Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. 202 s.
- Szelągowski, 1936 – Szelągowski A. Historia Powszechna. Warszawa: M. Arct, 1936. 1116 s.
- Woliński, 1936 – Woliński J. Polska i Kościół prawosławny. Zarys historyczny. Lwów: Wydawnictwo Zakładu narodowego im. Ossolińskich, 1936. 152 s.

REFERENCES

- Bila, 2009 – Bila S. Pol'ska istoriografija druhoji polovyny KHKH st. pro polityku Rechi Pospolytoyi shchodo unijnnykh protsesiv u L'vivs'kyi ta Peremysl's'kyi yeparkhiyakh [Polish historiography of the second half of the twentieth century. On the policy of the Commonwealth on the unanimous processes in the Lviv and Przemyśl eparchies] Drohobyt's'kyi krayeznavchyy zbirnyk. Drohobych: Kolo, 2009. Vol. XIII. S. 167–176. [in Ukrainian]
- Bila, 2008 – Bila S. Uniyni protsesy v zakhidnykh yeparkhiyakh Kyiv's'koyi mytropoliyi u doslidzhennyakh pol's'kykh istorykiv mizhvoyennoho periodu [Uniate processes in the Western dioceses of the Kyivan Metropoliya in the studies of Polish historians of the interwar period] Drohobyt's'kyi krayeznavchyy zbirnyk. Vol. XII – XIII. Drohobych: Kolo, 2008. S. 181–188. [in Ukrainian]
- Hudziak, 1990 – Hudziak B. Zakhidna istoriografija i Berestejs'ka Uniya [Western historiography and the Brest Union] Bohosloviya, 1990. Vol. 54. S. 123–126. [in Ukrainian]
- Bobrzyński, 1927 – Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie [The history of Poland] T. 2. – Warszawa; Kraków; Lublin; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Gebethner i Wolff, 1927. 332 s. [in Polish]
- Brückner, 1930 – Brückner A. Dzieje kultury polskiej. T. II. Polska u szczytu potęgi [The history of Polish culture. Vol. II. Poland at the height of power] Kraków: Krakowska spółka wydawnicza, 1930. 660 s. [in Polish]
- Brückner, 1931 – Brückner A. Tysiąc lat kultury polskiej [Thousand years of Polish culture] Vol. I. Paris: Księgarnia polska w Paryżu, 1931. 1107 s. [in Polish]
- Chodynicki, 1934 – Chodynicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370 – 1632 [The Orthodox Church and the Rzeczpospolita of Poland. Historical outline 1370 – 1632] Warszawa: Kasa im. Mianowskiego, 1934. 632 s. [in Polish]
- Chynczewska-Hennel, 1996 – Chynczewska-Hennel T. Unia brzeska XVII stulecia w polskiej historiografii [Brest Union of the seventeenth century in Polish historiography] // Białoruskie Zeszyty Historyczne. 1996. №2(6). S. 31–40. [in Polish]
- Dylągowa, 1998 – Dylągowa H. Unia brzeska. Geneza – dzieje – zagłada [Brest Union. Genesis – history – extermination] // W czterechsetlecie zawarcia Unii Brzeskiej 1596 – 1996. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Toruniu 28–29 listopada 1996. Toruń: Monist, 1998. S. 5–24. [in Polish]
- Drozdowski, 2008 – Drozdowski M. Religia i Kozaczyzna Zaporoska w Rzeczpospolitej w pierwszej połowie XVII wieku [Religion and Zaporozhian Cossack in Rzeczpospolita in the first half of the 17th century] Warszawa: DiG, 2008. 278 s. [in Polish]
- Halecki, 1935 – Halecki O. Dzieje Unii Kościelnej w Wielkim Księstwie Litewskim (do r. 1596) [The history of the Church Union in the Grand Duchy of Lithuania (until 1596)] // Pamiętnik VI Powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r. S. 311–319. [in Polish]
- Halecki, 1926 – Halecki O. Zagadnienia kulturalne w dziejach Unii Jagiellońskiej [Cultural Issues in the History of the Jagiellonian Union] // Przegląd historyczny. 1926 – 1927. Vol. 6. S. 396–408. [in Polish]
- Kempa, 1997 – Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524 – 1608) wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej [Konstanty Wasyl Ostrogski (around 1524 – 1608) Governor of Kiev and marshal of the Volyn land] Toruń: UMK, 1997. 262 s. [in Polish]
- Konopczyński, 1936 – Konopczyński W. Dzieje Polski Nowożytnej. Vol. I. 1506 – 1648. [History of Modern Poland. Vol. I. 1506 – 1648] Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Gebethner i Wolff, 1936. 438 s. [in Polish]
- Kozłowski, 2014 – Kozłowski M. Unia florencka i unia brzeska w świetle prac Oskara Haleckiego [The Florentine Union and the Brest Union in the light of Oskar Halecki's works] // Oskar Halecki i jego wizja Europy, red. Małgorzata Dąbrowska, Vol. 2. Warszawa–Łódź: IPN 2014. S. 161–175. [in Polish]

Lewicki, 1934 – Lewicki K. Sprawa Unji Kosciola Wschodniego z Rzymskim w polityce dawnej Rzeczpospolitej [The case of the Unja Eastern and Roman Church in the politics of the former Polish-Lithuanian Commonwealth] Warszawa: Instytut badan spraw narodowosciowych, 1934. 42 s. [in Polish]

Lewicki, 1933 – Lewicki K. Ksiaze Konstanty Ostrozki a Unja Brzeska 1596 r. [Prince Konstanty Ostrozki and Unja Brzeska 1596] Lwow: Towarzystwo Naukowe, 1933. 224 s. [in Polish]

Mironowicz, 1988 – Mironowicz A. Unia brzeska w swietle historiografii. Uwagi o stanie badan [Unia Brest in the light of historiography. Comments about the state of research] Chrzescijanin w swiecie. Zeszyty OdiSS. 1988. Vol. 20. № 8/9. S. 161–175. [in Polish]

Pappe, 1986 – Papee F. Dzieje Unii Koscielnej na Rusi [History of the Church Union in Russia] Lwow: Towarzystwo Pedagogiczne, 1896. 54 s. [in Polish]

Tomkiewicz, 1939 – Tomkiewicz W. Kozaczyzna ukrainna [Ukrainians Cossaks] Lwow: PWKS, 1939. 98 s. [in Polish]

Sobieski, 1938 – Sobieski W. Dzieje Polski. T. 1. Do roku 1696 [The history of Poland. Vol. 1. Until 1696.] Warszawa: Zorza, 1938. 202 s. [in Polish]

Szelągowski, 1936 – Szelagowski A. Historja Powszechna [General History] Warszawa: M.Arct, 1936. 1116 s. [in Polish]

Woliński, 1936 – Wolinski J. Polska i Kosciol prawoslawnny. Zarys historyczny [Poland and the Orthodox Church. Historical overview] Lwow: Zaklad narodowy im. Ossolinskich, 1936. 152 s. [in Polish]

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.